

**OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E CELAL NURİ'NİN DÜŞÜNÇESİNDE
DEĞİŞEN BATILILAŞMA OLGUSU**

Dr. Öğr. Üye. Nalan OVA*

ÖZ

Son dönem Osmanlı İmparatorluğu ve erken Cumhuriyet döneminin önemli düşünürlerinden biri olan Celal Nuri, aynı zamanda gazeteci kimliği ile de, II. Meşrutiyet sonrası Batılılaşmadan yana olan, Batıcı düşüncenin önde gelen temsilcileri arasında yer almaktadır. Yaşadığı dönemin toplumsal ve siyasal atmosferinden doğrudan etkilenen bir düşünür olarak, gazeteciliğe başladığı 1909'dan itibaren, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve çöküş sebepleri üzerine tespitlerde bulunmuş ve çözüm önerileri üretmiştir. Fikirlerini, Batıyı merkeze alan bir yaklaşım içinden şekillendiren Celal Nuri, Batılılaşmadan yana olan bu anlayışını Cumhuriyet'in ilanından sonra da devam ettirmiştir. Batı ve Avrupa medeniyetine yönelik bakış açısında ve nasıl Batılılaşmak gerektiği noktasında, şahit olduğu Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin inşası gibi siyasal ve toplumsal köklü değişimler ise, Batıya yönelik bakış açısında kimi zaman farklı konular almasını da beraberinde getirmiştir. Nitekim, Osmanlı'nın son döneminde Batılılaşmadan yana olan düşünürler arasında ortaya çıkan "Tam Batılılaşma-Kısmi Batılılaşma" tartışmalarının içinde, seçmeci Batılılaşmadan yana olan bir düşünür olarak öne çıkmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesi ve Cumhuriyet'in inşası ile birlikte ise, bu yaklaşımında bir kırılmanın olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, çalışmada, Osmanlı'nın son döneminde Batıcı düşünce geleneği içinde öne çıkan bir aydın ve gazeteci olarak, Celal Nuri'nin Batı ve Avrupa medeniyetine yönelik bakış açısı ve düşünceleri, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi ayrımı dikkate alınarak tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Batılılaşma, Medeniyet, Doğu, İlerleme

**TRANSFORMATION IN CELAL NURİ'S VIEW OF WESTERNIZATION
PHENOMENON FROM OTTOMAN TO REPUBLIC**

ABSTRACT

Celal Nuri, intellectual of late period of Ottoman Empire and early age of New Republic, was one of leading representatives of western ideology with his journalist identity after Second Constitutional. Affected by social and political environmet, after beginning journalism in 1909, he had assesments on why Ottoman Empire had a decline and collapse period and declared some solution proposals. Structuring his ideas on center of West, he continued this style after New Republic was founded. At the point of his evaluation of Western civilization and how to structure Westernization, he was affected by political and social radical changes due to Balkans War, First World War, collapse of Ottoman Empire and foundation of New Republic thus his approach to Westernization fluctuated in some periods. Eventually he was seperated as a "partial westernization" supporter in an ambient intellectuals used to be a supporter of "total or partial Westernization" at late periods of Ottoman Empire before collapse. After New Republic was founded, a transformation was observed in his approach. Therefore in this study, Celal Nuri standing out in Westernization ideology as an intellectual and journalist, is discused on basis of

* Süleyman Demirel Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, nalan.ova@gmail.com, ORCID No: 0000-0001-6410-400X

approach to Europe and West civilization, considering the transformation in Ottoman and Republic transition period.

Keywords: Westernization, Civilization, East, Progress

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu döneminde 18. yüzyıla kadar geri götürülebilecek olan Batılılaşma hareketleri, temel olarak Osmanlı yöneticilerinin Batının üstünlüğünü kabul ve itiraf etmelerinin doğrudan bir sonucudur (Tunaya 2010: 17). Nitekim, 18. yüzyılın başından itibaren askeri alanda eski gücünü kaybeden Osmanlı İmparatorluğu yöneticileri, İmparatorluğun dünya üzerindeki hakimiyetinin Avrupalı devletlerin eline geçtiğini fark etmesiyle birlikte, bir takım önlemlerin alınması gerektiğine karar vermiştir. Gerilemeyi toprak kaybıyla bir tutan anlayışın uzantısı olarak, Avrupa'nın neden gerisinde kaldığı sorusuna cevap; askeri alanda Batının üstün olduğu fikrinin kabul edilmesi idi. Bu anlamda 18. yüzyılda Osmanlı'da başlayan modernleşme\Batılılaşma çabalarının ilk olarak askeri alanda kendini göstermesi de anlamlı görünmektedir. Batı tipi askeri eğitim ile gerilemenin önüne geçilebileceği fikri, bu yüzyıl boyunca Batılılaşmanın temel parametresini oluşturmuştur (Berkes 2002). Bu noktada Batının askeri kurumlarının ve silah gücünün İmparatorluğa nasıl getirtilebileceği sorusu ve buna dair girişimler, III. Ahmet ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın desteğiyle teşvik görmüştür. (Mardin 2004: 9).

18. yüzyıl Batılılaşma hareketinin uygulamaya dönük sonucu olarak devletin gerilemesinin kısmi reformlarla önüne geçilebileceği fikri, Batı denen şeyin bir bütün olarak görülmesini engellemiştir (Toker ve Tekin 2002: 82). Daha çok teknoloji ile sınırlı bir biçimde, teknik bir kavram olarak ele alınan ve değerlendirilen Batılılaşma, zamanla tekniğe dayalı bir kavramsallaştırma olmaktan çıkarak, siyasal bir nitelik kazanmıştır (Kahraman 2002: 125). 19. yüzyıl ile birlikte ise Batının bir bütün olduğu fikrinin yavaş yavaş benimsenmesiyle beraber 'topyekûn Batılılaşma' yanlısı çizgi etkinlik göstermeye başlamıştır (Toker ve Tekin 2002: 82). Buna uygun olarak da önce askeri alanda başlayan yenileşme çabaları, Tanzimat ve Islahat Fermanı, Meşrutiyet'in ilanının ardından eğitim, hukuk, ekonomi, yönetim alanlarında yapılan değişikliklerle genişletilmiştir. Bu dönemki çabalar asla Batı tipi bir toplum yaratma amacı taşımamış, süreç İmparatorluğun çözülen kurumlarında, çeşitli düzenlemeler yapma şeklinde kendini göstermiştir.

Kısaca, Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. yüzyıl boyunca Batı tipi kurum ve yapıların yüzeysel olarak taklidinden öteye geçemeyen bir yenileşme çabası söz konusudur. Ancak zamanla bu çabaların da, yetersiz olduğunun anlaşılmasıyla birlikte 20. yüzyılın başında "İmparatorluğu dağılmaktan nasıl kurtarabiliriz?" sorusu gündeme gelmiştir. Sorunun cevabı ise ülke içinde yetişmiş bir takım aydın zümre tarafından farklı çözüm önerileriyle tartışılmaya çalışılmıştır. Bu dönemin etkili ve belli başlı fikir akımları Türkçülük, İslamcılık ve Batıcılıktır (Berkes 2002; Ülken 2005).

İmparatorluğun kurtarılmasının çözümünü İslamcılık düşüncesi üzerinden tartışan aydınlar, çöküşün nedenini, Tanzimat ile birlikte girilen dönemden itibaren Osmanlı'nın eski kültür benliğini kaybetmesine bağlamaktaydı. Bu doğrultuda geliştirdikleri çözüm önerisi de Şeriatın değerlerinin Osmanlı toplumuna tekrar kazandırılmasıydı (Mardin, 2004: 91-92).

Batıcılar ve İslamcılar arasında Osmanlılık hala bir gerçeklik olarak kalmakla birlikte, Türkçülüğü savunanlar için durum biraz farklıydı. Çarlık yönetimi altındaki milliyetçilik geleneğinden gelen Türkçüler, farklı etnik grupların bir arada yaşadığı Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmeye mahkum olduğunu düşünmekteydi. Bu noktada da, Onlara göre, İmparatorluğu kurtarmanın yolu bir Türk birliğinin sağlanmasından geçmekteydi (Berkes 2002: 411).

Osmanlı Devleti'nin geleceğini ve ihyasını Batıda gören aydınlar ise geri kalmışlığın başlıca sebebinin Batıdan uzaklaşmak ve kendi kabuğuna çekilmekte görmekteydi. Tanzimat dönemi Osmanlı aydınlarını Batıyı yüzeysel taklit etmekle suçlayan Batıcılar, Batılılaşmanın taklitten öte boyutunu izah olarak da, Batının iktisadi ve içtimai hayatını, ilim ve fennini Osmanlı İmparatorluğu içine nakletmenin gerekliliğini vurgulamışlardır. Onlara göre, ancak bu yolla gerileyen bir devleti kalkındırmak mümkündür (Tunaya 2003: 181).

İmparatorluğu kurtarmanın yolu olarak Batıyı referans alan Osmanlı dönemi Batıcı aydınları, Batıdan neyin ne kadar alınacağı, ne kadar Batılılaşacağı noktasında ise türdeş bir fikre sahip değildir.

Batıcıların bir kısmı Osmanlı birliğini koruyarak Batılılaşmadan yana tavır sergilemiştir. Emrullah Sati ve Onun etrafından örgütlenen bu grup, Osmanlı-İslam geleneğine sadık kalarak Batılılaşmayı önermekte, düzgün bir eğitim ve öğretim sistemi ile de açığın kapatılabileceğini düşünmekteydi. Batıcıların diğer bir kısmı, ülkedeki en önemli meseleyi İmparatorluktaki sosyal yapının yetersizliğinde görmekteydi. Batıdaki gibi bir burjuva sınıfının olmayışı onlara göre tüm Batılılaşma çabalarının güdük kalmasına neden olmaktadır. Başlarında Prens Sabahattin'in bulunduğu bu grup, Batı medeniyetini kuran toplumsal yapının analiz edilerek, bunun radikal bir eğitim sistemi ile topluma uyarlanmasını çözüm olarak önermekteydi. Batıcıların bir diğer kısmı *Servet-i Fünun* ve *Ulûm-u İctimaiye* dergileri etrafında toplanan pozitivistlerdi. Başlarını Ethem Nejat, Suphi Ethem, Refik Nevzat'ın çektiği bu grup, gerçekliğin tamamen Batı olduğunu teslim eden bir görüşü savunarak, Doğuyu ve geçmişi inkar etmekteydi. Batıcıların bir kısmı da Jön Türk'ler arasında belirginleşen kuvvetli ve üstün olan her şey Batıdır görüşünden destek almaktaydı. Tanzimat dönemi aydınlarının kısmı yenileşme çabalarına karşın bu grup, radikal ve topyekûn bir değişmeden yana idi. Bu hareketin başında da *İctihad* dergisi etrafında örgütlenen başını Abdullah Cevdet'in çektiği Celal Nuri, Kılıçzâde Hakkı, Ali Kâmi gibi Batıcı yazarlar bulunuyordu (Ülken 2005: 205-207).

Batılılaşmadan yana olan aydınlar arasında doğrudan bir fikir birliği ya da uyumdan bahsedilememekle birlikte, dönemin Batılılaşmacı fikir ve düşüncelerin en fazla ve sürekli olarak tartışıldığı yer olan *İctihad* dergisi etrafında toplanan Osmanlı aydınları, Batılılaşmayı, dikkate değer tezler ortaya atarak ele almışlardır (Tunaya 2010: 68). *İctihad* dergisi etrafında toplanan aydınlar, kadın meselesi, ailenin modernleştirilmesi, laikleşme, eğitim sisteminin modern hale getirilmesi, Arap harflerinin değiştirilmesi gibi konularda genel itibarı ile birbiri ile uyumlu görüşler öne sürmüşler, (Ülken 2005: 207) Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtuluşu için de, tek çıkar yolun, yüzyılın gereklerine uygun medeni bir millet ve devlet halini alarak Batılılaşmak olduğunu vurgulamışlardır. Belirli noktalarda uzlaşmakla birlikte, İmparatorluğun

kurtuluşu için Avrupa medeniyetinden ve bu medeniyete ait kurum ve yapılardan nasıl faydalanılacağı hususunda ise aydınlar arasında genel bir fikir birliğinden söz etmek zordur (Tunaya 2010: 69).

Bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Batılılaşmadan yana düşüncenin önde gelen temsilcilerinden Celal Nuri'nin Batı ve Batı medeniyetini nasıl ele alıp tartıştığı incelenmektedir. Celal Nuri'nin Batı medeniyetine ilişkin düşünceleri, Osmanlı İmparatorluğu ve erken Cumhuriyet döneminde bazı farklılıklar göstermektedir. Bu bağlamda çalışmada, ilk olarak düşünürün Osmanlı Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki konuya ilişkin yaklaşımı ele alınmakta, ardından Cumhuriyet döneminde Celal Nuri'nin Batı ve Batı medeniyetine ilişkin yaklaşımı tartışılmaktadır.

Celal Nuri'nin Yaşamı

Celal Nuri'nin doğum tarihine ilişkin olarak farklı kaynaklarda farklı yıllara işaret edilmekle birlikte, yazarın 1882'de Gelibolu'da doğduğu bilinmektedir. Döneminin diğer aydınlarına benzer bir şekilde, lise eğitimi, bu yıllarda Batı tipi eğitim veren kurumların başında gelen Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nde tamamladıktan sonra, Mekteb-i Hukuk'ta hukuk eğitimi almıştır (Uyanık 2003: 22). Kısa bir süre avukatlık mesleğini icra eden Celal Nuri, asıl olarak son dönem Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminin en önemli gazetecileri arasında yer almaktadır. Gazeteciliğe II. Meşrutiyet'in ilanından sonra *Qurrier d'Orient* gazetesinde başlar (Bağlama 2000: 7). Bu mesleğe başladığı 1909'dan 1938 yılına kadar, *Qurrier d'Orient*, *Le Jenue Turc*, *Ati*, *Tanin*, *Hak*, *İkdam*, *İleri* gibi çeşitli gazetelerde, *İçtihad*, *Hürriyet-i Fikriye* başta olmak üzere çeşitli dergilerde iki binden fazla makale yazmış, aralarında hikaye ve romanların da olduğu kırkın üzerinde kitap yayınlamıştır.

Celal Nuri, Osmanlı İmparatorluğu dağıldıktan sonra siyasetçi kimliği ile de öne çıkan bir düşünürdür. Misak-ı Milli'nin hazırlanmasında doğrudan görev almış ve Milli Mücadeleyi desteklemiştir. 1919'da Gelibolu mebusu olarak Meclis-i Mebusan'a giren Celal Nuri, bu tarihten itibaren hem gazeteci hem de siyasetçi olarak da yaşamını sürdürmüştür (Uyanık 2003: 47). Nitekim, Kurtuluş Savaşı'ndan başlayarak 1935 yılına kadar TBMM'de bir yıl kadar süren Malta sürgünlüğü dışında, Gelibolu ve Tekirdağ'ı temsilen dört dönem milletvekilliği yapmıştır. 1934 soyadı Kanunu ile birlikte, İleri soyadını alan Celal Nuri, 2 kasım 1938'de vefat etmiştir (Bağlama 2000; Uyanık 2003).

Yaşadığı dönem içerisinde, Batılılaşmadan yana olan düşünürler arasında, modernleşme ve Batılılaşma konusunda kendine ait özgün yaklaşımı ile dikkat çeken Celal Nuri, dönemin politik ve toplumsal koşullarından da doğrudan etkilenen bir yazardır. Onun düşünce biçimi ve bakış açısı, gerek son dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu çalkantılı döneme, gerekse 1900'lü yılların ilk çeyreğinde uluslararası düzlemde dünyada yaşanan savaşlar, politik, kültürel ve toplumsal değişimlere bağlı olarak dönüşmüş/farklılaşmıştır. Celal Nuri'nin yaşamı boyunca pek çok konuya dair yazı yazması da değişik benzetmelere neden olmuştur.

Ölümünden sonra *Ulus*'ta çıkan imzasız bir makalede Celal Nuri için “Haliç vapurları gibi uğramadık mevzu iskelesi bırakmamıştır” yorumu yapılmıştır.¹

II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Celal Nuri'nin Düşüncesinde Medeniyet ve Batı

Celal Nuri'nin düşüncelerinin şekillendiği 1800'lerin sonu ve 1900'lü yılların başı, Osmanlı da dahil olmak üzere, dünyanın pek çok bölgesinde önemli karışıklıklar olduğu bir dönemdir. 1877-1878 Osmanlı Rus savaşı, Tunus'un Fransızlar, Mısır'ın ise İngilizler tarafından işgaline, Osmanlı topraklarındaki farklı etnik grupların bağımsızlık mücadelesine ve İmparatorluk içinde İkinci Abdülhamit rejimine karşı yükselen muhalefet hareketlerine şahit olan Celal Nuri, bu kritik gelişmeler karşısında İmparatorluğun kurtuluşuna yönelik nasıl bir çözüm üretileceği konusu ile bir aydın ve gazeteci olarak doğrudan ilgilenmiştir (Buzpınar 2007: 248).

Hukuk eğitimini tamamlayıp bir süre avukatlık yaptıktan sonra, yaşamına gazeteci olarak devam eden Celal Nuri'nin, ilk olarak yerel basında, Tarık Celal takma adıyla yazılar kaleme aldığı bilinmektedir. Celal Nuri'nin gazetecilik faaliyeti, Ebüzziye Tefik ile beraber 1909 da Fransızca olarak çıkardıkları *Qurrier d'Orient* gazetesi ile başlar. Abdülhamit yönetimine yönelik eleştirilerde bulunulan, hürriyet fikrinin ve Avrupa'ya karşı İslam hukukunun savunuculuğunun yapıldığı gazetede (Uyanık 2003: 25-26; Duymaz 1991: 7), zaman zaman Yahudi cemaatleri ile ilgili haberlere yer verilmesi, gazetenin sahibi Ebüzziye Tefik ile gazeteden sorumlu yazı işleri müdürü ve siyasi yorumcu olan Celal Nuri arasında anlaşmazlık çıkmasına ve Ebüzziye Tefik'in gazeteden ayrılmasına neden olmuştur (Koloğlu 1992: 108). Söz konusu bu ayrılıkla birlikte Celal Nuri, gazetenin adını, *Le Jenue Turc* olarak değiştirmiş ve gazete 1909-1915 yılları arasında İstanbul'da yine Fransızca olarak yayınlanmaya devam etmiştir (Uyanık 2003: 25-26; Duymaz 1991: 7)². Celal Nuri, *Jenue Turc* gazetesini yayınladığı sırada ayrıca, *Tanin* ve *Hak* gazetelerin de yazılar yayımlamaya devam etmiştir. (Uyanık 2003: 34)

Celal Nuri'nin, Batılılaşmadan yana olan Batıcı düşünce geleneği içinde değerlendirilmesinde, özellikle II. Meşrutiyet dönemi, *İçtihad* dergisi etrafında toplanan ve kendilerine Batıcılar adı verilen grubun içinde yer alması etkili olmuştur (Tunaya 2010; Arslan 2009; Uyanık 2003). Batıcı düşünce geleneği içinde önemli bir düşünür olan Abdullah Cevdet tarafından ilk olarak 1904'te İsviçre'de çıkarılmaya başlanan *İçtihad*, 1911'den itibaren İstanbul'da yayınlanmaya başlamış, aralıklarla da olsa Abdullah Cevdet'in 1932'deki ölümüne kadar yayın hayatına devam etmiştir (Tansü 2002). Abdullah Cevdet'in yanısıra, Kılıçzade Hakkı, Ali Kami gibi Batıcı düşünce

¹ *Ulus*, 5 Kasım 1938

² Gazetenin gerek yayınlandığı dönemde gerekse de sonraki yıllarda, Siyonistlerle bağlantılı olduğuna dair iddialar da söz konusudur. Ancak, Koloğlu'na göre (1992: 108), Avrupa'da yaygın bir şekilde gazetenin Siyonist bir yayın olarak nitelendirilmesine karşın, yazarları arasında, Celal Nuri, Ahmet Ağaoğlu, Senatör Botzaria Parvus gibi, önemli düşünürlerin yer alması ve gazetenin kısa bir süre içinde yaptığı önemli haberlerle satışını arttırması göz önüne alındığında böyle bir iddiayı kolayca ifade edebilmek güçtür. *Jenue Turc*'un yönetiminde Yahudi kökenli çalışanlar olmakla birlikte, Koloğlu'na göre, gazete açıktan bir Siyonist kampanya sürdürmemiş, sadece Yahudi karşıtı saldırıları çürütmeye çalışan ve kısmen Yahudi haklarını savunan bir politika ve bakış açısı izlemiştir. (Koloğlu: 109-110)

geleneği içinde değerlendirilen düşünce insanları ile birlikte Celal Nuri de, 1912'den itibaren *İctihad*'ın kadrosunda yer alarak 1914 yılına kadar dergide yazılar kaleme almıştır (Uyanık 2003). *İctihad*'da kaleme aldığı ilk yazısında, Avrupa'yı gelişmişliğinden dolayı takdir eden Celal Nuri, diğer taraftan Batının Müslüman coğrafyasına yönelik sömürgeleştirme politikasına dayalı yaklaşımına eleştirel bir bakış açısı getirmektedir. Aynı eleştirilerini İslam coğrafyasındaki toplumlara da yönelten Celal Nuri, bu toplumların içinde bulunduğu duruma üzülmekle beraber, Müslüman dünyasını da acizlik, hareketsizlik ve atalet içinde kalmakla suçlamaktadır (Buzpınar 2007: 248).

Osmanlı'nın geri kalma sebeplerini sorguladığı, 1911'de Selanik'te toplanan İttihad ve Terakki Kongresi'ne gönderdiği muhtıradan öne sürdüğü düşüncelerini daha sonra 1912 yılında kitaplaştırdığı *Tarih-i Tedenniyat-ı Osmani'ye* de devam ettiren Celal Nuri bu kitabında, Osmanlı'nın geri kalma sebeplerini dahili ve harici olarak çeşitlendirdiği nedenler üzerinden analiz etmektedir. Gerilemenin sebebinin "atavizm" kavramı üzerinden tarif eden Celal Nuri'ye göre, bir toplumun mizacı ve tabiatı, iyi ve kötü huyları, ırsı bir şekilde geçmiş kuşaklardan aktararak günümüze gelmektedir. Bu bağlamda Celal Nuri'ye göre, geçmişten itibaren askeri bir toplumsal örgütlenme biçimine göre yaşamaya alışmış olan Türklerin daima bir seferberlik halinde olması, Osmanlı'da sanayi ve ticaretin her zaman küçük görülmesine sebep olmuştur. Nitekim II. Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet ortamında bile şahsi teşebbüse yönelik toplumda herhangi bir istek oluşmadığı gibi, askerlik alanında ilerlemeye devam edilmiştir. Sürekli bir savaş durumundan kaynaklanan sorunlara, iktisadi ve idari kanunlar arasındaki uyumsuzluk da eklenince, dağılma kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu durumda Batı, sanayi ve iktisadi anlamda ilerlerken, Osmanlı toplumu geri kalmıştır. Celal Nuri'ye göre, ilerlemek için sanat ve ticareten nefret etme hissiyatından bir an önce kurtulmak gerekmektedir. Osmanlı'nın farklı gruplardan oluşan toplumsal yapısı da, Ona göre, geri kalmışlığın diğer bir sebebidir. Osmanlı'nın etnik, dinsel, mezhepsel farklı unsurlardan oluşan bir İmparatorluk olması, bu unsurların sürekli birbirleri ile ithilaf içinde olmaları sonucunu doğurmuştur. Ayrıca, dinin uygulanma biçiminde de sıkıntılar olduğuna dikkat çeken Celal Nuri, bu konuda din adamlarının, ulemanın yaklaşımlarını eleştirmektedir. Ahirete ait hükümlerle, bu dünyaya ait hükümlerin birbirinden ayrıştırılamamış olmasını önemli bir sorun olarak tespit etmektedir. Doğu insanın, tembel, miskin, kazanmak idealinden uzak yaşayan ve azla yetinmeye dayalı tabiatını da eleştiren Celal Nuri, Batı ile mücadele edebilmek için de onların çalışma kültürünü benimsemenin şart olduğunu düşünmektedir. Buna göre, milli ahlakın korunması şartı ile Batının çalışma usullerinin benimsenmesi gerektiğini düşünen Celal Nuri, günlük yaşamda, yeme-içme, giyim-kuşam, terbiye, nezaket gibi hususlarda modern davranış kalıplarının benimsenip yaygınlaştırılmasının gerekliliğinde de söz etmektedir (Arslan 2009: 1047-1049; Duymaz 1991: 127-132).

Celal Nuri, Osmanlı'ya yönelik olarak getirdiği eleştirileri, konuyu tarihsel ve toplumsal bağlamı içinde farklı boyutları ile kapsamlı olarak ele alırken, aynı kitapta Batıya yönelik olarak da eleştirilerde bulunmuştur. Nitekim, Avrupa'yı İmparatorluk içindeki özellikle Hıristiyan tebaanın varlığını ve onların haklarını bahane ederek, Osmanlı'nın idaresine karışmakla suçlayan Celal Nuri, Batılı ülkelerin Osmanlı'yı yok etmek için çaba harcadıklarını ileri sürmüştür. Celal Nuri'ye göre, Batının hızla

sanayileşmesi ve ticari olarak gelişmesi de Osmanlı'yı Batıya bağımlı getirmiştir. Avrupa'yı sürekli savaş açması ya da savaş olmadığı durumlarda da borçlandırmalar yoluyla bu bağımlılığı sürekli hale getirmeye çalışmakla suçlayan (Duymaz 1991: 131-132; Arslan 2009: 1049-1050) Celal Nuri'nin Batı'ya yönelik bu kısmi eleştirel düşüncesi, Batılılaşmadan yana olan düşünürler arasında "Tam Batılılaşmacılar"- "Kısmi Batılılaşmacılar" ayrımının da ortaya çıkmasına neden olmuştur (Arslan 2009: 1049; Buzpınar 2007: 249).

Celal Nuri'nin Batıya yönelik bu kısmi eleştirel düşüncesinin ardında ise gerek İtalya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında 1911'de patlak veren savaş, gerekse de 1912-1913 yılları arasında yaşanan Balkan Savaşı ve nihayet I. Dünya Savaşı sürecinin etkili olduğu düşünülmektedir (Uyanık 2003; Arslan 2009; Buzpınar 2007). Nitekim, *İçtihad* dergisinde 1914 yılında yayınlanan "*Şime-i Husumet*" başlığını taşıyan yazısında, milletin öz değerlerini koruyarak Batılılaşmayı savunan yazar, özellikle Balkan Savaşı sonrasında Trablusgarp, Selanik, Manastır gibi bölgelerin Osmanlı topraklarından çıkmış olmasından oldukça etkilenmiştir. Yaşanan olaylardan dolayı, millete ve vatanın birliğine kastettiğini düşündüğü düşmanlara karşı husumetle yaklaşmak gerektiğini savunan Celal Nuri, bu konuda Japonya'yı örnek göstermekte ve onların sahip olduğu gücün altında yatan temel nedenin Avrupaya karşı güdülen husumetten kaynaklandığını ileri sürmektedir. Avrupaya karşı muhabbetle mi yoksa husumetle mi bakılacağı konusunda önce Abdullah Cevdet, daha sonra da dönemin Batılılaşmadan yana olan diğer pek çok düşünce insanı ile yaşadığı fikir ayrılığı sonrasında dergiden ayrılmıştır (Duymaz 1991: 157-162). Celal Nuri bu sürecin ardından Kılıçzade Hakkı ile birlikte, 1914'te *Hürriyet-i Fikriye* dergisini çıkarmaya başlar, dergi daha sonra, önce *Serbest Fikir* ve sonra da *Uhuvveti Fikriye* adını alacaktır (Uyanık 2003: 36).

Celal Nuri, milletin öz değerlerini korumak suretiyle Batılılaşmayı savunmaktadır. Bu bağlamda, seçmeci-kısmi Batılılaşmadan yana olan bir düşünür ve gazeteci olarak, bu düşüncelerini, makale ve kitaplarında da sıklıkla ifade etmiştir. Nitekim 1913'te yayımlanan *İttihad-ı İslam*'da, Müslüman dünyası ile Avrupa uygarlığını kıyaslamaktadır. İslamın zaten özünde olduğunu düşündüğü değerleri muhafaza etmeyi ve daha da kuvvetlendirmeyi salık veren Celal Nuri, İslamın maddi ve manevi iki boyuttan oluştuğunu, maddi boyutun gerilerken, manevi yönünün ise hiçbir zaman önemini kaybetmediğini belirtmektedir. Medeniyeti hakiki ve sinai olmak üzere ikiye ayırarak tartışan Celal Nuri, fen ve matematiğe dayalı sinai medeniyet alanında Avrupa'nın üstünlüğünü kabul ve takdir etmektedir. Sinai medeniyette tartışmasız bir biçimde üstün olan Avrupa'nın bu konudaki gelişimini ve uygulamalarını da ilerlemek için örnek almak gerektiğini düşünmektedir. Zira Celal Nuri'ye göre, sinai medeniyet, tamamen tekniğe dayalı olduğu için manevi değerlerle ya da hislerle bir bağı da yoktur, tam da bu yüzden olduğu gibi alınıp uygulanabilir (Duymaz 1991; Arslan 2009; Buzpınar 2007). Celal Nuri, içinde Amerika'nın da olduğu Avrupa'nın sinai medeniyet alanında tartışmasız en yüksek derecede olduğunu kabul etse de Avrupa ve Hıristiyanların, asla hakiki bir medeniyete sahip olamayacaklarını düşünmektedir. Bu konuda örnek aldığı ülke, *Şime-i Husumet*'te de örnek gösterdiği Japonya'dır. Japonya, Avrupa'yı kendi ülkesine sokmadan Batının sinai medeniyetini kabul etmiştir. İslami yönetenlerin ise en büyük hatası Ona göre, hakiki ve sinai medeniyeti aynı şeyler

olarak telakki etmeleridir. Zira, hakiki medeniyette İslam alemi zaten Avrupa'nın önündedir. Sonuç olarak Celal Nuri, Avrupa'nın sınıai medeniyetini alalım, hakiki medeniyetini almasak da olur, hatta almayalım görüşündedir (Tunaya 2003: 190). İslam'ın meşveret ve cumhuriyet esasına dayandığını düşünen Celal Nuri, bu esasların sonradan bozulduğuna inanmaktadır. Batının hakiki medeniyeti ile endüstri medeniyetini birbirinden ayıramamak önemli bir sorundur. Batıdan ya tamamen kaçılmıştır, ya da onun tam taklitçisi olunmuştur. Celal Nuri, İslam'ın, zamanın koşullarına göre hükümlerinin de değişmesi esasına dayandığını düşünmektedir. Buna rağmen içtihad kapısı kapanmış ve her türlü değişimin önü kesilmiştir. Celal Nuri'ye göre, Batının yalnız endüstri medeniyetini, bunun için gerekli olan metod ve tekniği almak yeterlidir, esas olan İslam'ın ruhuna sadık kalmaktır (Ülken 2005 : 33).

Osmanlı'nın son dönemlerinde, sıkça Batıya yönelik kimi kısmi eleştirilerde de bulunan Celal Nuri'nin Batıcı bir düşünür olarak İslama ilişkin düşünceleri dışlayıcı bir nitelik arz etmemektedir. Nitekim, Celal Nuri, Fransız düşünür Ernest Renan'ın *İslamiyet ve Bilim* adlı eserine bir reddiye olarak kaleme aldığı 1918 tarihli *İslamiyet Mani-i Terakki midir?* Makalesinde Hıristiyanlıktan farklı olarak, İslamiyet'in muhtelif ırkları bir araya toplayıp kaynaştırarak bir tek İslam milleti ortaya çıkardığını, bu yönüyle de hem dini, hem de milliyeti ifade ettiğini söylemektedir. İslamiyet'in iman itibarıyla ilmi teşvik ettiğini düşünen Celal Nuri, bu dinin hikmet, felsefe, ilim ve fen kapılarını kapadığına dair Renan tarafından ortaya atılan iddiaların, dini metinlerle bir ilgisinin bulunmadığını ifade eder. Bu makalesinde Celal Nuri, İslam'ın çöküşünün, medeniyet ve fikir bakımından geri kalmasının sebeplerinden birini de Müslümanların dini inanışlarından, fikri tutumlarından ve içtimai hallerinden ziyade, Haçlıların vurdukları darbelerle İslam'ın siyasi hayatına son vermelerinde görür. Celal Nuri'ye göre, İslamiyet'in yayıldığı coğrafyadaki insanlar, Hıristiyanlığın yayıldığı yerlere göre ilim ve fenne daha az yatkındır. Geriliğin ve çöküşün bir nedeni de burada aranmalıdır (İleri, 2002).

Cumhuriyet Dönemi'nde Celal Nuri'nin Düşüncesinde Batı ve Batı Medeniyeti

Daha önce de belirtildiği gibi, Celal Nuri, yaşadığı dönemin siyasal, toplumsal gelişmelerinden doğrudan etkilenen ve fikirleri bu bağlamda kimi noktalarda değişim gösteren bir düşünür ve gazetecidir. Nitekim, Osmanlı'nın son dönemlerinde Avrupa ve Batı medeniyetine yönelik bakış açısı ve getirdiği kimi eleştirileri, Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesi ile birlikte değişmiştir. Özellikle gelenekten arındırılmış Batılı bir modern ulus devlet yaratma projesi olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin inşa süreci, Celal Nuri'nin Batı ve Batılılaşmaya dair düşüncelerini yeniden revize etmesine temel bir zemin hazırlamıştır (Buzpınar 2007: 252). Celal Nuri'nin 1926'da yayımladığı, *Türk İnkılabı* kitabı, Cumhuriyet dönemini, tarihsel bir bağlam içinde analiz etmeye yönelik, ilk sosyolojik çalışmalardan biridir ve Cumhuriyet inkılaplarına ilişkin tutarlı ve ciddi ile çalışma olarak değerlendirilmektedir (Arslan 2009).

Celal Nuri, söz konusu bu kitabında öncelikle Osmanlı'nın Batı karşısında neden geri kaldığının bir teşhisini yapmaya çalışmıştır. Bu bağlamda gerilemenin yönetim biçiminden sosyal yapıya, kurumların işleyişinden, İslamın yanlış yorumlanmasına kadar pek çok nedeni vardır. Osmanlı'nın Batıyı yüzeysel olarak taklit ettiğini düşünen Celal Nuri'ye göre, Batı medeniyeti gibi bir uygarlığın karşısında

Osmanlı Doğulu olarak kalmayı tercih etmiştir. Batı karşısında geri kalmışlığın nedenini doğru analiz edebilmek için de tarihçi Taine'nin metodunu kullanır. Onun tarih analizinde uyguladığı, zaman, muhit ve ırk incelemesini referans olarak almıştır.

Celal Nuri'ye göre Batı karşısında geri kalınmasının önemli nedenlerinden biri Avrupa'nın 15. yüzyıldan itibaren uğradığı büyük dönüşüme Osmanlı'nın katılmayışdır. Avrupa'nın büyük bir güç olarak tarih sahnesinde yer almasına neden olan üç büyük dönüşüm hareketi: yer yuvarlağının tanınıp ele geçirilmesi, Rönesans, Reform hareketleri Osmanlı'nın en parlak zamanına, Kanuni dönemine rastlamasına rağmen bu gelişmelere kayıtsız kalınmıştır. Dört yüzyıl önce gerçekleşen bu hareketleri dönemin yöneticileri takip etmedikleri gibi, inanç bakımından bağlı oldukları Arap'ların yenileşme çabalarına bile kayıtsız kalınmıştır. Coğrafi keşiflerle birlikte gemiciliğin olağanüstü ilerlediğini, Avrupa'da sanayinin ortaya çıktığını ve pek çok Avrupalı devletin tarihlerindeki zenginliğin en son sınırlarına vardığını ifade eden Celal Nuri, bunun aynı zamanda burjuva sınıfının yükseliş tarihinin de başlangıcı olduğunu söylemektedir. Tüm bu gelişmeler karşısında Ona göre, Osmanlı bu dönemde tam bir aymazlık içindedir. Nitekim, dönemin ileri gelen devlet adamlarının yazılarında bu büyük değişimlere ilişkin hiçbir yazıya rastlanmamaktadır. Farklı bir bakış açısıyla Celal Nuri, Avrupa'daki bu genel dönüşüme aslında Osmanlı'nın neden olduğunu düşünmektedir (İleri 1998: 142-161). İstanbul'un Fethi sürecinde yaptığı yanlışlardan dolayı Fatih'i eleştirir. Celal Nuri'ye göre, Fatih, eğer fetihden sonra İstanbul'da bulunan düşünür, bilgin ve sanatçıları himaye altına alsa idi, Türk'ün yeteneği ile Doğu Roma'nın kültürü birleşseydi, Rönesans dönemi Türkiye'de açılmış olabilirdi. Ona göre, Türk'ler de bu yüzden Batıya değil, Doğuya yönelmiştir. Osmanlı'nın Avrupa'daki ilerlemeler karşısında gerekli çabayı göstermemesinin hiçbir mazereti olamayacağını düşünen Celal Nuri, "millet sevgisinden başı dönen ve bu devirleri alkışlayan Namık Kemal'in kör bakan tarih bilgisinin de hoş görülemeyeceğini" ifade etmektedir (İleri 2000: 42-43).

Batıda milliyetçilik akımlarının cereyan ettiği bir sırada, farklı milletlerden meydana gelen Osmanlı İmparatorluğu, Celal Nuri'ye göre tabii ve milli bir mefhum değildir. Herhangi bir vatan hissi olmadığı için de çözülmeye mahkumdur. Osmanlı'yı Avrupa'nın ortasında bir Asya yaratmakla suçlayan Celal Nuri, Avrupalılaşmak ihtiyacının bir açlık gibi Osmanlı'nın bünyesini kemirmesine rağmen, devletin temelindeki sakatlığın buna engel olduğunu düşünmektedir (İleri 2000: 31-44).

Ona göre, ilerlemek için tek yol Batıyı model almaktır. Bu bağlamda düşüncesinin merkezine Batı ve Batı medeniyetini koymaktadır. Doğu ve Batıya ilişkin karşıtlıklar çerçevesinde kurduğu düşünce sistemi, Celal Nuri'nin Batının alternatifsizliğine olan inancını meşru bir zemine çekme kaygısına dayanmaktadır.

Onun Doğu-Batı kavramsallaştırması en açık biçimiyle Doğuya ve Batıya ilişkin tasvirlerinde ortaya çıkmaktadır. Dışarıdan bakıldığında bile Batının üstünlüğünü görmek mümkündür. Batılı ülkeler bayındırdır, Doğu ülkeleri ise yıkık bir görünüme sahiptir; pis ve düzensizdir. Bu durum her iki uygarlığın kentlerine uzaktan bakıldığında bile kolaylıkla görülebilir. Çamurdan binaları, geometrik olmayan yolları, pis kokan sokakları, dükkanların karmaşıklığı ile Doğunun kentleri Celal Nuri'ye göre ilkindir. Buna karşın Batılı ülkelerin kentlerinde binalar görkemli ve düzenli, her yer temiz, ışıltılı

ve yeşildir. Ona göre bu durum insanların ifadelerine de yansımaktadır. Batı insanı gülmeyi, eğlenmeyi bilir ve sağlıklı bir görünüme sahiptir. Doğu insanı ise hep tasalıdır çünkü yaşamlarının bir çekiciliği yoktur (İleri 2000: 171-172).

Celal Nuri aslında temel olarak Türklerin zaten her anlamda Avrupa'ya daha yakın olduğunu düşünmektedir. Onların şanssızlığı Osmanlı gibi dağılmaya en başından beri mahkum olan, yüzünü Doğuya çevirmiş bir İmparatorluğun parçası olmaktır. Türkler Celal Nuri'ye göre Osmanlı İmparatorluğu içinde altı yüzyıl "güneş tutulmasına" uğramıştır (İleri 2000: 30). Türklerin coğrafi konum dolayısıyla zaten Asyalı bir millet sayılmayacağını vurgulayan Celal Nuri, aynı zamanda Asyalı bir toplum olarak ilerlemek için Batıyı koşulsuz olarak kabul eden ilk milletin de Türkler olduğunu söylemesiyle aslında kendisi ile çelişmektedir (40).

Celal Nuri'nin "medeniyet" kavramına ilişkin görüşü, Onun Batıcılığını anlamak için önemlidir. Ona göre, bir tarafta Avrupa medeniyeti vardır, diğer tarafta ise buna yabancı olan Hint, Çin, Afrika, Japonya ve Müslümanların medeniyeti. Celal Nuri Avrupa uygarlığının neleri kapsadığını kavramlarla açıklarken, aynı uygulamayı Doğu uygarlığını tanımlamak için de kullanmaktadır. Bu kavramlar birbiri ile zıtlık arz edecek biçimdedir. Örneğin, Avrupa uygarlığı üstün durumda, diğer uygarlıklar ise durağanlık içinde beklemektedir. Üstün durumda olan uygarlık dinamik bir yapı içindedir. Buna karşılık durağan uygarlığın ilkesi statik olmasıdır. Avrupa uygarlığına giren her toplum bu kavramsallaştırmalar sonrasında doğal olarak ilerlemekte, girmeyenler ise yerinde saymaktadır. Ona göre, Avrupa uygarlığını oluşturan uluslar arasında bir türdeşlik olduğundan da söz etmek mümkündür. Bu toplumlar arasında giyimlerinden, yaşayışlarına, kültürden ahlaka kadar büyük bir benzerlik söz konusudur. Buna karşın Avrupa uygarlığı dışında yer alanlar arasında böyle bir benzerlikten söz etmek zordur. Celal Nuri fikirlerini daha da ileri götürerek, aslında Avrupa uygarlığını seçmeyen milletlerin yaşam haklarından da feragat ettiklerini düşünmektedir. Avrupa uygarlığına katılmayarak geleneği tercih eden uygarlıklar doğal olarak yaşamaktan da vazgeçmiş uygarlıklardır (İleri 2000: 59-64).

Avrupa'da bilim ve sanat alanındaki gelişmelerin tüm insanlık için faydalı olduğunu savunan Celal Nuri, buna karşın Batı dışı uygarlıkların ilerleme adına hiçbir katkı sağlamadığını düşünmektedir. Avrupa medeniyetinin birikimlerinin alınmaması olanaksızdır. Buna karşın, örneğin Çin'in kendine özgü eğitim sistemi alınmazsa çok da bir şey kaybedilmiş olmaz. Tefsir, fıkıh, kelim bilmeyen bir alimin çok bir kaybı olmaz, buna karşın Avrupa bilimlerini bilmemek ayıptır. Kant, Tolstoy, Shakespeare, Pastör gibi düşünürler bütün dünyada bir ilerlemeye yol açmıştır, buna karşın Kia-Cung-Ming adlı Çinli bir ozanın, örneğin Almanya'da hiçbir etkisi yoktur. Mevlana bütün kültür birikimine rağmen bir alim sayılmaz. Avrupa'nın bilimini tüm insanlığa genelledebilmek mümkün iken, Doğu için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Aslında Doğunun körelmiş bilimleri bir ilerlemeye kavuşsa da, Doğunun mantığı özgür olmadığı, akla değil, nakle dayalı olduğu için medeniyet bundan hiçbir fayda sağlayamaz. Doğu sadece bilimde değil, siyaset alanında da hiç gerçekçi değildir (İleri 2000: 66-69). Celal Nuri'nin Doğuya bakışında Gandhi önemli bir figürdür. Batının tekniğinin bile alınmasına karşı çıkmıştır. Gandhi'nin İngiliz kültürüyle donanmış olduğu halde, geleneğe aşırı bağlı olması, bir taraftan Doğunun siyasetinin gerçekçi olmadığına da kanıttır. Celal Nuri'ye

göre, “Peygamber kılıklı azim erbabı Gandhi” henüz kurtulmanın bir yolunu bulamamıştır (70-71).

Kısaca, Celal Nuri Avrupa medeniyetinin hiçbir alternatifi olmadığını düşünmektedir. Bu yüzden de yeni bir medeniyet yaratmanın lüzumu yoktur. Nitekim model olarak alınması gereken Avrupa, zaten medeniyetin en üst seviyesindedir.

Doğu ve Batı medeniyeti arasında kıyaslamalar yaptığı *Türk İnkılabı* kitabında, İslam dinine ilişkin olarak ise Osmanlı İmparatorluğu döneminde bu konudaki düşüncesi ile tutarlı bir bakış sergilemektedir. Bu noktada, Müslüman toplumların temel probleminin kaynağını, İslamın özünde olmayan ancak uygulanmasında ortaya çıkan yanlışlıklara dayandırmaktadır. Celal Nuriye’ye göre İslam’da ilerleme fikri esas alınmadığı sürece, Müslüman toplumlar, bağınaz kalmaya mahkumdur (İleri 2000: 160-165). Bu bağlamda Celal Nuri, topyekün bir ilerleme anlayışının toplumsal yapıda yaygınlaşabilmesi için İslamda ilerleme, bağınaz düşünceden kurtulma fikri ile Avrupa medeniyetine içkin olan akılcı ve pozitivist düşünce teorilerinin bir arada ele alınarak birleştirilmesini önermektedir. (Uyanık 2013: 147).

Nitekim bu bakış açısı, Batılılaşmacı modernleşmenin Türkiye’de izlediği gelişmenin ilk aşamasında maddi dünyayı onun kendisine içkin bilgiyle açıklama çabası ile de tutarlıdır. Bu bağlamda Batılılaşma, özünde, maddeciliğin öteki düşünce sistemleri karşısında başatlaşması sürecini de beraberinde getirmiştir. Bu modernitenin kurucu iradesinin ilk aşamasına tekabül eder. Bu oluşumun ikinci evresinde karşımıza çıkan ise pozitivizmin bir siyasal-kültürel sistem haline getirilmesidir. Pozitivizm özellikle II. Meşrutiyet öncesinde başlayarak sonra hızla yayılan en önemli gerçeklik olarak siyasal bilinci tayin etmiştir (Kahraman 2002: 125-126). Bu noktada pozitivist bilim anlayışının etkilerini Celal Nuri’de de görmek mümkündür. Ona göre Batıda bilim anlayışı deneye dayalı olduğu için bu bilimin temelini inkar oluşturur. Sağduyu ve duyu organlarının yardımıyla Batı bilimi önermelerde bulunmakta ve deney yoluyla bu önermeler sınanmaktadır. Bu yüzden de Batı bilimi asla bir öznellik teşkil etmez. Bu tarz bilim anlayışının tek doğru olduğunu tartışmasız kabul eden Celal Nuri, Batının bu bilim anlayışının sadece pozitif bilimlere değil, sosyal bilimler alanına da aktarılmasını takdirle karşılamaktadır. Ona göre bilimsel niteliği olmayan bir bilginin her hangi bir anlamı yoktur. Örneğin Nietzsche ve Max Norado’nun Avrupa’nın gerçek dışı temellere dayandığını iddia eden görüşlerini, Celal Nuri, “ilimsel bir nitelik addolunacak bir silsile teşkil etmediği” gerekçesiyle geçersiz bulmaktadır (İleri 2000: 69-73).

Bunun yanı sıra, Batıda pozitivist düşünce çizgisine koşut olarak katı bir biyolojik materyalizm ve sosyolojinin uzun süre etkinliğini sürdürdüğünü ve bu düşüncelerin Osmanlı dönemi Batılılaşmadan yana olan aydınlar arasında da benimsendiğini söylemek mümkündür. Nitekim, dünyanın maddi gerçekliği içinde kavranması, Türkiye’de Batılılaşma ve modernleşme anlayışının da temelini oluşturmaktadır. Doğa bilimlerindeki yöntemlerin toplum bilimlerine uygulanması, evrenin yasalarıyla insan yasalarının birbirine uyumlaştırılmaya çalışılması, son dönem Osmanlı modernleşme ve Batılılaşmadan yana olan düşüncelere doğrudan nüfuz etmiştir. Biyolojiden alınan yöntemin toplum bilimlerine aktarılması ile birlikte toplum ve canlılar arasında açık bir benzerliğin olduğu, bütün toplumların da canlılar gibi doğup büyüdüğü fikrinin teslim edilmesi ile birlikte sosyolojinin bütün kavramları giderek

biyolojinin kavramlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır (Kahraman 2002: 127-128). Celal Nuri'nin yazılarında ve düşüncelerinde de bu yöntemin izlerini görmek mümkündür. Darwin'i insanlığın yetiştirdiği en büyük dehalardan biri olarak kabul etmektedir. Ona göre Darwin'in önemi, onun kuramları sayesinde doğal alem içerisinde insanın mevkisinin anlaşılır olmasından kaynaklanmaktadır. Darwin'in doğal seleksiyon kuramına göndermelerde bulunan Celal Nuri, Türklerin coğrafi konum olarak Batılı devletlerin iştahını kabartan bir yerde durduğuna dikkati çekmektedir. Ona göre, doğa, yasası gereği boşluk tanımamaktadır ve her boşluk muhakkak doldurulur. Bu bağlamda özellikle İtalya, Rusya, İngiltere, Fransa ve Yunanistan'ın hırs ve intikamla dolu olduğunu düşünen Celal Nuri, bu ülkeler var olduğu sürece "uyanık" olunması gerektiğine dikkat çekmektedir. Nitekim, vesaitten mahrum fakat yiğit bir millet, vesaitle sahip fakat yiğitlikte ileri olamayan bir millete kolaylıkla yenilebilir (İleri 2000: 179-183).

Yine biyolojik materyalizmden ödünç aldığı kavramlarla milletin uyanık olması noktasına dikkati çeken Celal Nuri'ye göre, milletin yapısı da insan yapısına benzemektedir. Nasıl beden güçlü ve dayanıklı olduğunda çevredeki milyarlarca mikrop ona nüfuz edemezse, aynı şekilde vücudun cılız düştüğü durumlarda da her mikrop ona saldırır ve ciğerler parçalanmaya başlar. Milletlerin de bireyden farkı yoktur. Bir millete saldırmaya niyetli hayvancıkların sayısı oldukça fazladır (İleri 2000: 176).

Celal Nuri'ye göre, evrim ve ilerleme bir zorunluluktur. Evren gibi insanlık, toplumlar, kurumlar da bir evrim izleyerek ilkeliklerinden sıyrılmıştır. Celal Nuri'nin bu Darwinist yaklaşımı kadın ve aileye ilişkin düşüncelerinde de açık bir biçimde görülmektedir. Sosyolojik bir olgu olarak aileyi açıklarken onu, geçirdiği toplumsal evrime göre analiz etmektedir. Celal Nuri'ye göre, aile hayvanlarda da vardır, tam da bu nedenle aileyi "bilimsel olarak" açıklamak için hayvanlardan başlamak gerekir. aile kurumu sosyal evrimin bir sonucudur ve insanlar evrimleşerek cinsel ilişkilerini hayvansallıktan çıkarmıştır (İleri 1993: 45-52).

İkinci Meşrutiyet öncesinde Batıcı fikirlerin oluşmasında sosyal Darwinizm, biyolojik materyalizmin yan sıra, Gustave Le Bon'un düşünceleri de etkili olmuştur (Kahraman 2002: 129). Temel olarak Le Bon bireysel şuurun cumhur psikolojisine göre üstün ve orijinal olduğu kanaatindedir. Kolektif psikolojiyi tamamen güçsüz görme eğilimindedir. Ona göre, gelecekte cemiyetler üzerinde yeni bir unsur hakim olacaktır. Bu da cumhurun kuvvetidir. Le Bon'a göre cumhur, kökü ve cinsiyeti ne olursa olsun halk topluluğudur. Cumhur gücünün doğuşu, önce zihinlerde bazı fikirlerin yayılmasıyla ortaya çıkar, sonra da teorik fikirlerle birleşerek bir ortaklık halini alır. Bu ortaklık cumhurun kendi gücü hakkında açık fikirler edinmesini sağlar. Bu topluluk bilinciyle hareket eden bireyler Le Bon'a göre zararlı kalabalıklardır. Medeniyetlerin yıkılmasında cumhurun önemli parmağının olduğunun anlaşılması, bunların psikolojisinin saptanması aslında tüm toplumbilimcilere rehberlik etmesi gereken bir konudur. Le Bon'a göre, cumhur psikolojisinin analizini yapmak ,onları kontrol altına alabilmek için şarttır. Cumhuru oluşturan bireylerin özellikleri ne olursa olsun cumhur haline geldiklerinde kolektif bir bilinç oluşur. Bazı fikirler yalnız cumhur halindeki bireylerde hareket halini alır. Le Bon'a göre bu kolektif bilinç bayağı ve aşağı vasıfları içinde barındırmaktadır. Akıl yürütme güçsüzlüğü, muhafazakarlık, toleranssızlık, istibdat, tenkitten yoksunluk, duyguların aşırılığı ve basitliği Ona göre, cumhuru vahşi ve çocuk gibi aşağı bir evrim derecesinde bırakır (Ülken 2005: 250-256).

Le Bon'un "cumhur psikolojisi" teorisinin Meşrutiyet dönemi aydınları arasında kabul görmesinde Mardin'e göre (2003: 24, 151), bu dönem Batıcı aydınların siyasi fikir boşluklarını çeşitli şekillerde kapatmaya çalışmaları etkili olmuştur. Bu aydınlar kendi dönemlerinde Avrupa'da tartışılmakta olan fikirlerin popülarize edilmiş şekillerinin etkisi altında kalmıştır. Yine bu dönem aydınları, büyük teorisyenlerle halk arasında aracı rolünü oynayan ikinci derecede düşünürlerin görüşlerini kendi fikirlerine uyarlama yolunu seçmiştir. Mardin'e göre, Tarde gibi bir sosyolog göz önünde tutulduğunda, Le Bon'un fikirlerinin Osmanlı aydınları arasındaki yeri bu davranışın karakteristik bir özelliğini ortaya koymaktadır.

Gustave Le Bon'un fikirlerinin etkilerini Celal Nuri'de de görmek mümkündür. "Le Bon'dan hiç olmazsa bir sayfa okuyamadığım günler, rahat edemem" diyen Celal Nuri, Abdullah Cevdet ile birlikte Le Bon'u zamanın en büyük ve önemli kutbu olarak tanıtmışlardır.³ Le Bon'un düşüncelerinin Celal Nuri'de olgunlaştığı en önemli yerin kadın konusuna yaklaşımında ortaya çıktığını söylemek çok da iddialı olmasa gerekir. Kadının toplum hayatındaki yerine ilişkin düşüncelerinin şekillenmesinde Le Bon'dan etkilenmeler söz konusudur.

Le Bon, cumhur ruhu ile kadın psikolojisi arasında güçlü bir bağın olduğunu düşünmektedir. İkisinde de aşırı hareketler, duygulara yenik düşme, telkine karşı açık olma durumunu görmek mümkündür. Bundan dolayı kadınlar, cumhur ruhu tarafından sürüklenmeye daha elverişlidir. Efsaneler masallar, kadınlar arasında daha kolay yayılır (Ülken 2005: 253). Celal Nuri'ye göre de toplumların ruhu sönmüş, vücudu güçten düşmüş, istenci bozulmuş, kişiliği kaybolmuş, geveze, dedikoducu, tembel kadınlardan kurtulması gerekmektedir. Kadının aslında toplum yaşamında erkekten geri kalır bir tarafı yoktur. İslam dininin kadını aşağı bir varlık olarak gördüğü fikri tamamen hurafedir, bu, dinin kimi cahillerin elinde yanlış yorumlanmasının bir sonucudur. Celal Nuri'ye göre bir toplumun yükselmesi ancak kadınların düzeltilmesi ile mümkündür. Çünkü kadının düzelmesi, yetiştirdiği çocuğunun düzelmesine, bu da çocuğun büyüyünce devletini düzeltmesine bağlıdır (İleri 1993: 8-15). Celal Nuri, eğitim sayesinde, kadının psikolojisinden kaynaklandığını düşündüğü aşağı huylarının düzeltilebileceğini, böylelikle de onu cumhur ruhunun etkilerinden kurtarmanın mümkün olabileceğini düşünmektedir.

Sonuç

II. Meşrutiyet dönemi *İctihad* dergisi etrafında toplanan ve Batılılaşmadan yana tavır alan bir düşünür ve gazeteci olan Celal Nuri, yaşadığı dönemde yazdığı yazılarla Osmanlı'nın geri kalmasının sebeplerini analiz etmiştir. Bu konuda çözüm önerileri de sunan Celal Nuri, bu düşüncelerini Batı ve Batı medeniyetini merkeze koyan bir bakış açısı üzerinden ele almıştır.

Yazdığı pek çok yazıda dönem dönem Batıya ilişkin farklı yaklaşımları olsa da düşüncelerindeki çelişkiler dönemin tipik aydın karakterini imlemektedir. Balkan Savaşları sonrası Osmanlı'nın toprak kaybı, II. Meşrutiyet dönemi aydınlarının pek çoğunda olduğu gibi, Celal Nuri'nin de düşüncelerinde değişimlere neden olmuştur. Balkan Savaşı sonrası Batılı devletlere karşı düşmanlık beslenmesi gerektiğini salık

³ *Ulus*, 5 Kasım 1938

veren Celal Nuri, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonrası imzalanan Mondros Mütarekesi'nin ardından ise İtilaf devletlerinin desteğini sağlamak adına yayımlar yapmış, çalışmalarında bulunmuştur. Celal Nuri bu dönemde manda fikrini benimsememekle birlikte, Osmanlı'nın kurtuluşu için büyük devletlerin ortak kontrolü altında ülkenin milli ve mülki istiklalinin muhafaza edilmesinin en münasip yol olacağını ifade etmiştir. Celal Nuri'nin bu dönemde özellikle İtalya'nın desteğine dikkati çektiği görülür. 1919'da *İleri* ve *Ati* gazetelerinde yazdığı makalelerde bu noktaya işaret etmiştir. Celal Nuri'ye göre İtalya ile Osmanlı'nın pek çok konuda çıkarları birdir. İlerleme ve gelişmede model alınacak ülke İtalya'dır (Çelebi, 1992: 45-46).

Celal Nuri'nin bu dönemde İtalya'ya karşı beslediği sempati duygusu Cumhuriyet döneminde düşmanlığa dönüşme de değişmiştir. 1926'da yayınladığı *Türk İnkılabı* kitabında Türkiye'nin coğrafi konum olarak oldukça önemli bir yer teşkil ettiğine dikkati çekerek, özellikle sömürgesi olmayan İtalya için Türkiye'nin önemli olabileceğini, bu yüzden de İtalyanlara karşı uyanık olunması gerektiğini savunmuştur.

Batılı devletlere karşı düşüncelerinde dönem dönem değişmeler olsa da, Celal Nuri'nin yönü hep Batıya doğru olmuştur. Dönemin öne çıkan Batılı fikir akımlarından pozitivism, biyolojik materyalizm, sosyal Darwinizmden etkilendiği görülen Celal Nuri için Le Bon ve Onun düşünceleri, önemli bir referans noktası olmuştur.

Hukuk, ekonomi, siyaset, aile hayatı, kadın, din, alfabe gibi pek çok konuda yazılar kaleme alan Celal Nuri'nin bütün düşüncelerinin merkezinde Batı ve takdir ettiği onun yüksek medeniyeti vardır. Hal böyle olunca Onun için geri kalmaya sebep olan temel neden, Doğulu kalmaktaki ısrardır. Tahlili bu kadar netleştiren de ilerlemek isteyen bir toplum için çözüm; Doğunun karşısında, Batılı olmaktır. "İleri-geri", "Doğu-Batı" onun düşünce çizgisinin temel kavramlarıdır.

KAYNAKLAR

ARSLAN, Cumhur, (2009), "Celal Nuri İleri", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler, C:IX*, (Ed. Ö. Laçiner), İstanbul: İletişim Yayınları, 1042-1060.

BAĞLAMA, Cemil, (2000), *Bir Geçiş Dönemi Aydını Olarak Celal Nuri (İleri) ve Görüşleri*, Yayımlanmamış Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BERKES, Niyazi, (2002), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

BUZPINAR, Ş. Tufan, (2007), "Celal Nuri's Concepts of Westernization and Religion", *Middle Eastern Studies*, 43:2, s. 247-258.

ÇELEBİ, Mevlüt, (1992), "Mütareke İstanbul'unda bir İtalyan Dostu: Celal Nuri", *Tarih ve Toplum*, C. XVIII, S. 108: s. 45-46.

DUYMAZ, Recep, (1991), *Celal Nuri İleri ve Ati Gazetesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İLERİ, Celal Nuri, (2002), “İslamiyet Mani-i Terakki Midir?”, (Haz. A. Ertuğrul), **Tabula Rasa**, S. 5: 241-262.

İLERİ, Celal Nuri, (2000), **Türk İnkılabı**, (Haz. R. Duymaz), Ankara: AKM Başkaları Yayınları.

İLERİ, Celal Nuri, (1998), “Katılmadığımız Hareketler”, (Haz. Ö. Ozankaya), **Ankara Üniversitesi BYYO Yıllık**, S. 10: s. 142-147.

İLERİ, Celal Nuri, (1993), **Kadınlarımız**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KAHRAMAN, Hasan Bülent, (2002), “Bir Zihniyet, Kurum ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılılaşma”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, C. III, (Ed. U. Kocabaşoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları, 125-140.

KOLOĞLU, Orhan, (1992), “Celal Nuri’nin *Jeune Turc* Gazetesi ve Siyonist Bağı”, **Tarih ve Toplum**, C. XVIII, S. 108: s. 366-368.

MARDİN, Şerif (2004), **Türk Modernleşmesi**, İstanbul: İletişim Yayınları.

MARDİN, Şerif (2003), **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, 1895-1908**, İstanbul: İletişim Yayınları.

TANSÜ, Yunus Emre, (2002), **Batıcı Düşüncenin Etkili Bir Sözcüsü Olarak İctihad Dergisi** (1904-1932), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TOKER, N. ve TEKİN, S. (2002), “Batıcı Siyasi Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık** C.III, (Ed. U. Kocabaşoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları, 82-106.

TUNAYA, Tarık Zafer, (2003), **Türkiye’de Siyasal Gelişmeler 1876-1938**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

TUNAYA, Tarık Zafer, (2010), **Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, (2005), **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul: Ülken Yayınları.

UYANIK, Seda, (2013), **Osmanlı Bilim Kurgusu: Fenni Edebiyat**, İstanbul: İletişim Yayınları.

UYANIK, Necmi, (2003), **Siyasi Düşünce Tarihimizde Batıcı Bir Aydın Olarak Celal Nuri (İleri)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ulus, 5 Kasım 1938